

Nationalisme en Humanisme

De omlijning van de beide begrippen, aangeduid in de titel van deze toespraak, is tamelijk vaag; ik bedoel, dat niet ieder onder genoemde woorden hetzelfde verstaat. Het is zaak, wilt U mij niet misverstaan, te zeggen wat ik ermee bedoel.

Nationalisme noem ik het verschijnsel, dat grote waarde gehecht wordt aan nationale belangen; dat gestreefd wordt naar macht van de staat, waarin een natie belichaamd is; soms ook is het een streven van een volk, dat geen zelfstandig politiek bestaan heeft, zulk een bestaan deelachtig te worden. Zo kon men vóór de eerste wereldoorlog spreken van het nationalisme der Tsjechen en Slowaken, wier land een onderdeel vormde van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie, van het nationalisme der Slovenen en een deel der Serviërs, die eveneens tot de bevolking van die monarchie behoorden en die met andere Zuid-Slaven verenigd wensten te worden. Dergelijk nationalisme was, en is misschien nog, aanwezig bij verschillende volken in het Russische rijk, die tijdens het tsarenbewind onder de hegemonie van de Groot-Russen stonden en in de U.S.S.R. nog staan. In Azië, waar het westerse kolonialisme enige eeuwen de lakens uitdeelde, heeft het nationalisme dan ook de vorm aangenomen van tegenstelling tot het westen. Afrika, Egypte voorop, vertoont thans dezelfde verschijnselen. Een algemeen kenmerk is de heftigheid der gevoelens, die bij de manifestaties van het nationalisme tot uiting komen; wellicht is dit een nog algemener kenmerk van alle jonge bewegingen.

Merkwaardig mag het heten, dat verschillende van de nieuwe staten, waarin het nationalisme hoogtij viert, hun ontstaan te danken hebben aan dezelfde koloniserende mogendheden, waartegen hun nationalisme zich richt. India, vroeger verdeeld in honderden elkaar meestal vijandig gezinde staten, is pas door de Britse overheersing een eenheid geworden. Voor Indonesië geldt hetzelfde, maar dan door de Nederlandse overheersing. Het Franse bewind in Achter-Indië heeft niet lang genoeg geduurd om eenheid onder de bewoners te brengen. Daarentegen lijdt het geen twijfel, dat in Afrika bij tal van stammen, die vroeger een zelfstandig bestaan voerden, onder Engels en Frans bewind een zekere mate van smelting plaats vindt, die op den duur tot de vorming van nationaliteiten en het opwekken van nationalisme kan voeren. En als het Nederlandse gezag in Nieuw-Guinea lang genoeg zal duren, waar het overigens niet naar uitziert, is het mogelijk, dat onder de honderden Papoea-stammen een zeker bewustzijn van eenheid zal ontspruiten, dat tot nationalisme en tot de vorming van een Papoea-natie voert. Maar terwijl dergelijke verschijnselen in Brits- en Nederlands-Indië zich voordeden ondanks en tegen de zin van de koloniale mogendheden, schijnt het, dat het Nederlandse bewind op Nieuw-Guinea ze bewust bevordert. Er wordt tenminste voortdurend van gewaagd, dat men de Papoea's tot zelfstandigheid wil opvoeden en dan bedoelt men niet elk der Papoea-stammen afzonderlijk, maar de Papoea's in hun geheel. Hier zou dus, gesteld dat de leuze ernstig bedoeld is, het nationalisme worden angeblazen, hoewel het twijfelachtig mag heten, of het snel vlam zal vatten. De mensen, die het betreft, zijn immers van een aanmerkelijk lager cultuur dan de Indiërs en Indonesiërs, en hun ontrak tot de vestiging van het Nederlandse en Australische bestuur elke zweem van staatsgezag.

Nationalisme onderstelt de vaste wil van een volk, of tenminste van de volksleiders, naar buiten als eenheid op te treden en zich te laten gelden. Het zijn vooral de taal en de gemeenschappelijke historie, die als bindmiddel dienst doen.

Nationalisme en nationale staten waren in het middeleeuwse Europa nog onbekend. De belangrijkste landen Frankrijk en Engeland waren onder tal van leenmannen verdeeld, die zich als onafhankelijke vorsten gedroegen. Als er van binding sprake was, dan bestond die uit trouw aan deze heren. De eenheid van het Heilige Roomse rijk was een fictie. Het christendom, de aan alle bewoners van West-Europa gemeenschappelijke religie, bleek niet bij machte, zijn belijders te binden in een besef van eenheid. Zelfs de Kruistochten, die er een uiting van moesten zijn, gaven tal van conflicten te zien tussen degenen, die er aan deelnamen. Dit besef werd zeker niet sterker, toen sommige koningen erin slaagden

ationale staten te vormen. Het nationalisme mocht de gewapende strijd binnen de nationale grenzen aan banden leggen, naar buiten werd hij juist feller. In elke oorlog tot de huidige tijd toe kan men het beschamende verschijnsel waarnemen, dat in elk der oorlogvoerende landen gebeden werden opgezonden om God te smeken mee te helpen de vijand te verdelen.

Het had er soms de schijn van, dat er een speciaal Duitse, een Engelse, een Franse God bestonden. Wilhelm II was gewoon zijn vertrouwen uit te spreken in de overwinning met hulp van „onze goede oude God”; met „onze” werd dan bedoeld: van de Duitsers. Sedert het nationalisme het terrein begon te veroveren, heeft het als een deugd gegolden. De vaderlandsliefde, dus de gehechtheid aan eigen omgeving, de sympathie voor landgenoten, de mensen met dezelfde taal en min of meer dezelfde gewoonten, een sympathie, die normaal genoemd mag worden, werd bij alle mogelijke gelegenheden opgezweept tot nationale hartstocht. Nationalisme is niet een uit verstandelijke overwegingen geboren beginsel, het doet een beroep op de emotie. Het is mogelijk, dat degenen, die de gevoelens aanwakkeren, dit doen met overleg, maar dan niet met het doel, aan te sporen tot rustig nadenken. Hun doel is, het volk een mythe te doen aanvaarden. De propagandisten van Hitler waren bollebozen in het uitdenken van manieren, het gezond verstand te doen inslapen. Het is mogelijk, dat andere nationalistische leiders zelf in hun leuzen geloven en dus hun kritisch vermogen uitschakelen.

Want wat zij meestentijds verkondigen, blijkt onmogelijk, als men hun uitingen vergelijkt. Ieder volk heeft, als men de verschillende voorgangers zou mogen geloven, veel groter deugden dan alle andere volken, het is dapperder, trouwer, standvastiger, vromer dan de buurvölker; ieder volk heeft ook de mooiste taal van alle talen. Als de verkondiging van deze mythen tot een algemeen heersende voldaanheid over de eigen nationale deugden had geleid, zou er nog iets goeds in de overtuigingen gestoken hebben, die door zogenaamde vaderlandse liederen, waarvan verschillende beter chauvinistische mogen heten, de jeugd en door plechtige toespraken jeugd en volwassenen werden ingeprent. Immers, als het eigen volk toch in alles uitmunt, wat zal men dan anderen lastig vallen. Maar nationalisme leidt niet tot tevredenheid, het leidt tot hoogmoed, inbeelding, tot het denkbeeld, dat andere volken, die immers de minderen zijn, overheerst mogen en moeten worden door de eigen voortreffelijke natie.

Kleine volken plegen zich niet zo heftig op de borst te slaan als grote. Nederlanders vonden de bluf van Wilhelm II, van Hitler en zijn volgelingen tegelijk belachelijk en gevaarlijk.

Maar als het ging om de verhouding tot de bewoners van de koloniën, kon men — in het netten dan en minder luidruchtig, — dergelijke meningen horen als van door nationale trots bevangen Duitsers. Nationalisme is dus in den regel geen deugd. Het is in vele gevallen een ondeugd gebleken, die des te schadelijker gewerkt heeft, naarmate de naties tot economische belangengemeenschappen zijn gegroeid.

Totnogtoe heb ik alleen over nationalisme en niet over humanisme gesproken. Het is gemakkelijker een definitie van het eerste dan van het tweede te geven. Ik hoop op niet al te veel tegenspraak te stuiten, als ik eronder versta het streven naar inzicht in het zijnde door een beroep op menselijke vermogens en zonder uit te gaan van een openbaring door een hogere macht. En, wat het ideaal van gedrag betreft: de erkenning, dat de aard van de mens hem in staat stelt tot morele waardigheid te komen en dat zijn gedrag tegenover de medemens moet worden bepaald door de overtuiging van de waarde van de mens.

Het humanisme spreekt niet van de waardigheid van Engelsen, Duitsers of Nederlanders, noch van die van een bepaald ras, maar van de waardigheid van de *mens*. Het woord natie, laat staan nationalisme, komt in geen humanistische beginselverklaring voor. Want nationalisme stelt altijd de belangen van de eigen groep, of wat men daarvoor houdt, op de voorgrond. Dit behoeft niet in strijd te zijn met humanistische denkbeelden, met name niet, wanneer het een verzet betekent tegen onderdrukking. Het is echter een feit, dat nationalisme eigenlijk nooit zich hiertoe beperkt. Er zijn voorbeelden genoeg, dat nationalistes, die vol geestdrift het verzet voeren tegen overheersing van het eigen volk, zonder enige gewetenswroeging deze overheersing dóór het eigen volk trachten toe te passen op anderen. Als ik de tijd ervoor had, zou ik U hiervan ettelijke voorbeelden kunnen noemen. Merkwaardig is hierbij, hoeveel misbruik gemaakt wordt van het woord „vrijheid”. Men neemt de houding aan, op te komen voor de vrijheid in het algemeen, maar in werkelijkheid bedoelt men de eigen vrijheid en bekommert zich niet om die van anderen.

Er bestaat een belangrijke overeenkomst tussen humanisme en christendom: beide zijn principieel op het mensdom gericht, niet op bepaalde naties of nationaliteiten.

Wel mag, wie het woord indachtig is: „Gaaf henen in de gehele wereld, predikt

het evangelie allen creaturen" (Marcus XVI: 15) zich verbazen over Zuidafrikaanse predikanten, die de apartheidpolitiek van de nationalistische regering tegenover de negers steunen, er staat tegenover, dat anderen onder hen uit kracht van hun beginsel tegen de verdrukking van de zwarte bevolking opkomen. Zij vinden aan hun zijde de humanisten van elke landaard, omdat die zulk een vernedering, waar ook bedreven, verfoeien.

Het moge waar zijn, dat er een aanvaardbare soort nationalisme bestaat, namelijk hetgene, dat voor bevrijding van verdrukking strijdt, over het algemeen is het gekenmerkt door zelfverheffing en geringschatting van anderen. Het is een bron voor conflicten en oorlog. Wie de oorlog wil uitbannen, moet het nationalisme bestrijden, onder welke vermomming het zich ook moge voordoen. Het verkeer heeft de aanraking tussen de volken veel intenser gemaakt dan vroeger het geval was. Het heeft het gezichtsveld van menig een verruimd. Daardoor zijn de voorwaarden geschapen, waardoor een beter begrip van vreemde volken tenminste mogelijk wordt. Het zal nog lang duren vóór het mens-zijn het Fransman-zijn, het Engelsman-zijn en het Egyptenaar-zijn zal doen verbleken. Maar misschien, heel misschien, werken woorden, die op dat mens-zijn de nadruk leggen, er een weinig toe mee, het bewust te maken.

Prof. dr. J. J. FAHRENFORT

Enkele Uitgaven en Brochures van het Humanistisch Verbond

Kalender 1959	f 2,50
Beginsel en doel	„ 0,25
Dit wordt gedaan	„ 0,30
Wat ben ik eigenlijk?	„ 0,25
Verrassende ontmoeting	„ 0,15
Echt en onecht in geloof en ongeloof van Prof. T. T. ten Have	„ 0,75
Modern Humanisme van Dr. J. P. van Praag	„ 1,75
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	„ 0,75
van A. J. Groenman-Deinum	
Humanisme en Rede	„ 2,25
Humanisme en Religie	„ 1,90
De idee van de Openbare School van Dr. J. C. Brandt Corstius	„ 0,60

Bovenstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oude Gracht 152, Utrecht, telefoon 030-10163 postgiro-rekening 304960.

Een uitgebreide brochure-lijst wordt U gaarne op verzoek toegezonden.

HET WOORD VAN DE WEEK

~~9 november 1958~~

14 december 1958

VERSCHIJNT WEKELIJKS

~~11e jaargang nr. 15~~

11e jaargang nr. 50

Frankering bij

Abonnement

UTRECHT

De Heer

Mevrouw

Mejuffrouw

D. TH. WINTER

ROOSEVELTLAAN 143

AMSTERDAM - Z 2-10

W

Onbestelbare exemplaren

terug aan:

Oudegracht 152, Utrecht

Lezingen voor de radio

- 16 November — V.A.R.A. 9.45. Prof. Dr. G. Stuiveling — „Het recht om zichzelf te zijn.”
23 November — V.A.R.A. 9.45. Dr. A. L. Constandse — „Het menselijk tekort.”
24 November — A.V.R.O. 16.45. Mej. M. J. Dijkstra — „De Volwassene.”
30 November — V.A.R.A. 9.45. P. N. Kruyswijk — „Ontnuchtering en Surprise.”
22 December — A.V.R.O. 16.45. Mej. M. J. Dijkstra — „De oudste generatie.”

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— p. j., buitenland f 4,60 p. j., losse nummers f 0,25.